

İNSAN VÜCUDUYLA İLGİLİ ADLARI SINIFLANDIRMA DENEMESİ: GARİBNÂME ÖRNEĞİ

*An Attempt to Classify Names About the Human Body:
The Case of Garibnâme*

Yudum KIRMIZI*

Dil Araştırmaları, Bahar 2019/24: 113-122

Öz: İnsan vücuduyla ilgili adlar üzerine çeşitli dil bilgisi ve dil bilimi çalışmaları yapılmış ancak bu çalışmalarda insan vücuduyla ilgili adları tanımlama ve sınıflandırma sorunlarıyla karşılaşmıştır. Mevcut çalışmalar yüzeysel bir sınıflandırmanın ötesine geçememiştir. Bu çalışma, Âşık Paşa'nın Garibnâme adlı eserinde geçen insan vücuduyla ilgili adların bir tasnif denemesinden oluşmaktadır. Topografik (bölgesel) anatominin insan bedenini önce bölgelere ayırıp, sonra yukarıdan aşağıya ve dıştan içe doğru inceleme yöntemi esas alınmıştır. Tıp biliminin verilerinden faydalanılarak yapılan bu tasnifin, insan vücuduyla ilgili adların kavramlaştırılmasını incelemede de büyük kolaylık sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İnsan vücuduyla ilgili adlar, organ adları, Âşık Paşa, Garibnâme, Anatomi.

Abstract: Various grammatical and linguistic studies have been conducted on names about the human body, but they have encountered some problems in defining and classifying names about the human body. They have only provided a superficial classification. The present study is an attempt to classify the names about the human body contained in Âşık Paşa's work titled *Garibnâme*. The research method which is topographic (regional) anatomy of the human body is first divided into regions, and then from top to bottom and from the outside to inward was taken as a basis. This classification, made based on the data of medical science, is considered to provide great convenience for conceptualizing names about the human body.

Keywords: Names about the human body, organ names, Âşık Paşa, *Garibnâme*, Anatomy.

Giriş

İnsan vücuduyla ilgili adlar üzerine yapılan dil bilgisi ve dil bilimi çalışmalarında bu adları tanımlama ve sınıflandırma sorunu ortaya çıkmaktadır. Bu konuda yapılmış çalışmalar yüzeysel bir sınıflandırmanın ötesine geçememiştir. Levent Doğan, temel sözcükler olarak organ adlarını 12 ana ve 5 ara temel organ adları başlığı altında sınıflandırmış, bu konuda herhangi bir kaynak göstermemiştir (Doğan 2005). Cihan Çakmak, *Divânu Lugâti'l-Türk'te Vücut ve Organ Adları* makalesinde bu eserdeki insan vücudu ve anatomisine ait organ adlarının bir sınıflandırmasını ve hangi oranda Türkçe olduklarını araştırmayı hedeflediğini belirterek, eserden tespit ettiği insan vücudu ve

* Dr. Öğretim Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Kastamonu/TÜRKİYE, ykirmizi@kastamonu.edu.tr. Gönderim Tarihi: 05.02.2019 / Kabul Tarihi: 28.04.2019

anatomisine ait 108 sözcüğü, iç organlar, üreme organları, kemik ve eklem adları ile temel organlar başlığı altında tasnif etmiştir (Çakmak 2015: 135-143). Meriç Güven, *Kitâbu'l Müntahab Fi'î-Tıbb*'daki *Türkçe Organ Adları* çalışmasında, Eski Oğuz Türkçesine ait bu önemli tıp eserinin, zengin ve işlek bir Türkçe organ terminolojisine sahip olduğunu belirtmiştir. Fakat tıp biliminin zaman içerisinde gelişerek alt disiplinlere ayrılması, insan fizyolojisi ve anatomisi ile ilgili gelişmelere bağlı olarak eski dönemlerde organlar için yapılan adlandırma ve tanımlamaları yetersiz bırakmış, yeni çalışmaları zorunlu kılmıştır. Tanımlama ve adlandırmada, öncekilerin benzeri ve tekrarı niteliğindeki tanımlama ve adlandırmalardaki belirsizlik, karışıklıkların veya yanlışlıkların giderilmesi gerektiğini ifade eden Güven, bunun için de eski metinlerde geçen terim olarak kullanılan adların, o dönemde sözü edilen organların tam ve doğru karşılığı olup olmadıklarının araştırılmasının yanı sıra tıp hekimleri ve dilcilerin bu konuyu değerlendirmeleri ve hatta birlikte çalışmaları gerektiğini dile getirmiştir (Güven 2008: 11-135). Oğuz Ergene de *Türkiye Türkçesinin Söz Varlığında Hayvan Adlarının Organ Adlarıyla ya da Vücut Bölümlerine İlişkin Adlarla Oluşturduğu Deyim Aktarması Örnekleri* başlıklı yazısında belirlediği örneklerin, organ ya da vücut bölümlerine ilişkin adlara göre dizinini vermiştir (Ergene 2014: 319-365).

Bir diğer sorun da insan vücuduyla ilgili adların genel olarak organ adı altında incelenmesi ve hemen hemen bütün dil çalışmalarında sözcüklerin hepsinin aynı ya da benzer başlıklar altında verilmesidir. Seyfullah Türkmen (2006), *Eski Anadolu Türkçesinde Tıp Terimleri* başlıklı doktora tezinde, bu dönem tıp metinlerinden tespit ettiği terimleri sınıflandırarak, insan vücuduyla ilgili adları, vücudun organ, bölge ve salgıladığı madde adları başlığında incelemiştir. Hatice Şirin User, *Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları Söz Varlığı* incelemesinde konularına göre adlar başlığı altında, *insan bedeni* alt başlığını açmış ve *beden, organlar, dokular* başlığı altında, adak (ayak), arka (sırt), baş, boguz, elig (el, kol), iç (mide), kaş, köz, kulkak, öd (safra kesesi), saç, sünük (kemik), taş (bedenin dış yüzü, ten; sırt), udlık (uyluk), yanak, yüz; *vücut salgıları* başlığı altında kan, ter, yaş (gözyaşı) ve *beden sağlığı* başlığı altında da u- (uyku) sözcüklerini incelemiştir (User 2009: 220-222). Daniel Newman'ın (2007) *Arabic-English Thematic Lexicon* adlı tematik sözlük çalışmasında insan vücuduyla ilgili adların "The Human Body" başlığı altında; László Ragoncsa'nın (2011) *English-Hungarian Thematic Dictionary* adlı tematik sözlük çalışmasında ise insan vücuduyla ilgili adların "Anatomy" başlığı altında incelendiği görülmektedir.

Bütün bu bilgilere dayanarak bu konuda yapılacak dil bilgisi ve dil bilimi çalışmalarında insanın bedeni algılamasına uygun düşen bir yöntem olarak tıp biliminin verilerinden faydalanılabileceği kanısı ortaya çıkmıştır. Tıp bilgileri ve özellikle anatomi esas alınarak yapılacak bir tasnif, insan vücuduyla ilgili adların kavramlaştırılmasını incelemeye de büyük kolaylık sağlayacaktır.

Anatomi

Biyoloji, canlılar bilimi anlamına gelir; canlıları morfolojik ve fizyolojik olarak inceler. Biyolojik bir varlık olan insan organizması da morfolojik ve fizyolojik bakımdan ele alınır. Morfoloji, insan organizmasını oluşturan hücre, doku, organ ve sistemlerin canlı cansız yapılarını inceleyen bilim dalına denir. Anatomi ise morfoloji biliminin

bir dalı olup, insan organizmasının gözle görülebilen yapısını inceler. Morfoloji içinde yer alan embriyoloji, canlının doğum öncesi; anatomi ise doğum sonrası vücut yapısını inceleyen bilimdir (Özden 2005:1-2).

Yunancadan gelen “anatomi” terimi; *ana* (açmak) ve *tome* (Temmein=kesmek) sözcüklerin birleşmesiyle oluşmuştur ve “keserek ayırma, parçalama” anlamına gelmektedir (Peker, Erbaş 2014: xxviii).

Anatomi “en basit şekli ile biyolojik organizmaların yapısıyla ilgili insan vücudunun fonksiyonu ve yapısını inceleyen bilim dalı; insan vücudu yapısını, şeklini, vücudu oluşturan organları ve bu organlar arasındaki yapısal, görevsel ilişkileri; organların birbirlerine olan komşuluklarını makroskopik olarak inceleyen, bilim” olarak tanımlanabilir (Peker, Erbaş 2014: xxviii; Çakır 2013: 9, 13).

Canlı organizma işlevleri ile ilgili olan anatomi, fizyolojiden hiçbir zaman ayrılamaz. Fizyoloji hücre, doku, organ ve organizma fonksiyonlarını inceleyen bilim dalı olarak tanımlanmaktadır (Peker, Erbaş 2014: xxviii).

Genel anlamda anatomi; makroskobik, mikroskobik ve gelişim anatomisi olarak üçe ayrılmaktadır. Makroskobik anatomi, insan vücut yapısını çıplak gözle inceleyen anatomi dalıdır. Topografik ve sistematik anatomi olmak üzere ikiye ayrılır. Topografik anatomi vücudu bölgelere göre ayırıp incelerken, sistematik anatomi ise vücutta aynı amaca yönelik olarak işlev yapan organları sistemlere ayırarak inceleyen anatomidir. Sistematik anatomi işlev bakımından vücudu sistemlere ayırdıktan sonra, her bir sistem içindeki organları sırası ile inceler. Örneğin hareket sistemi içerisinde bu sistemi oluşturan “kemikler, eklemler, kaslar” sistemin tamamlayıcıları olarak bir bütünlük içinde ele alınır. Mikroskobik anatomi makroskobik yöntemle elde edilemeyen organların ve dokuların ince yapısına ait bilgileri mikroskop yoluyla elde eder. Gelişim anatomisi ise embriyonun büyüme ve gelişimini doğuma kadar araştıran ve inceleyen anatomiye denir (Özden 2005: 2-3; Yıldırım 2015: 2).

Topografik (Bölgesel) Anatomi

Aynı bölgede bulunan organların arasındaki ilişkileri incelemektedir (Çakır 2013: 14). Vücudu bölgelere ayırarak inceleyen anatomi yöntemidir. Bölgede bulunan organların ve oluşumların yerleri, komşulukları, organların birbiriyle ilişkileri yapısal olarak incelenir (Özden 2005: 2-3). Klasik anatomi öğretiminde sistematik anatomiden sonra en çok kullanılan anatomi çeşidi, topografik anatomidir. “İnsan vücudunu oluşturan organların yapısını, yerlerini, komşuluklarını, birbiriyle ilişkilerini ve işlevlerini tanımlayabilmek için vücut anatomik bölümlere, düzlemlere, eksenlere ve yönlere ayrılır” (Özden 2005: 7).

“Ayakta dik duran topukları ve ayak başparmakları birleşmiş, el ayaları öne, baş dik ve alın öne, gözler tam karşıya bakar durumdaki vücut duruşuna anatomik duruş denir” (Çakır 2013: 38). Anatomide organların durumlarını, birbirleriyle olan ilişkilerini, komşuluklarını tanımlayabilmek için anatomik duruşa göre belirlenen düzlemler esas alınır. Anatomik duruşta vücut üzerinden geçen bu üç tasarimsal düzlem, frontal (alın), median (orta), ve transvers (enine) düzlem olarak adlandırılır (Özden 2005: 14).

İnsan Vücudunun Bölümleri

Tıp literatüründe organ (İng. Organ; Yun. Organum), iki veya daha fazla tipte dokudan oluşan, belirli bir fonksiyonu ve şekli olan yapı; belirli bir göreve sahip vücut parçası veya oluşum, uzuv; kendine özgü bir işlevi olan anatomik yapı olarak tanımlanmaktadır (Peker, Erbaş 2014: 146; Ertuğrul 2013: 477; Dökmeci 2006).

Tıp biliminde vücudumuzu meydana getiren organ ve oluşumların daha iyi ve kolay kavranması, yerlerinin belirlenmesi ve hastalıkların kolay tanınması için insan vücudu bölgelere ayrılarak incelenmektedir. İnsan vücudunun esas bölümleri ve alt bölgeleri şunlardır:

Esas Bölümler

Caput (baş), collum veya cervix (boyun), truncus (gövde, vücut), extremitates (kol, bacak, uç, etraf).

Alt Bölümler:

Regio capitis (çaput) (baş bölgesi): *cranium (kafatası), facies (yüz), nasus (burun), os (ağız)*.

Regio cervicalis (boyun bölgesi): *truncus (gövde), dorsum (sirt), thorax (göğüs), abdomen (karın), pelvis (leğen), cauda- coccyx (kuyruk)*.

Regio membri superior (extremitas superior) (kol bölgesi): *omus (omuz), axilla (koltuk altı), brachium (kol), cubitus (dirsek), antebrachium (ön kol), manus (el)*.

Regio membri inferior (extremitas inferior) (bacak bölgesi): *gluteus (kalça), femur (uyluk), genu (diz), crus (baldır), pedis (ayak)*.

Bunların yanı sıra insan vücudunun incelenmesinde organların yer ve ilişkilerini, komşuluklarını tanımlayabilmek için planumlardan (düzlem) yararlanır. Bu düzlemler anatomik duruş pozisyonundaki bireyde üst, alt, ön, arka, sağ sol gibi tanımlamaları yapabilmek için kullanılır (Çakır 2013: 39-40; Yıldırım 2015: 5, 9, 177-179).

Tıp literatüründe çok kullanılan *Sobotta İnsan Anatomisi Atlası*, H. Ferner ve J. Staubesand tarafından hazırlanmış, ilk baskısı 1904-1907 yılında Münih'te yapılmıştır. 1982 yılındaki on sekizinci baskının ön sözünde yazarları tarafından belirtildiği üzere bu baskısında eser, sistematik anatomi prensipleri (kemikler, eklemler, kaslar, iç organlar, sinir sistemi ve duyu organları) yerine bölgelere göre bir düzenlemeye tabi tutulmuştur. Bu sayede deriden itibaren yumuşak dokudan iskelete kadar, bütün yapılar bir arada verilmiş ve genel olarak şekiller bölgenin yüzeysel yapılarından derine, sonunda kemik yapılarına incek şekilde düzenlenmiştir. 1. ciltte baş, boyun ve üst ekstremiteleri, 2. ciltte ise göğüs, karın ile gövde (iç organlarıyla birlikte), alt ekstremiteler ve deri sahalarını ihtiva etmektedir (Arıncı 1985).

Gerek anatomi atlasında gerekse topografik anatomi kitaplarındaki bölgesel dağılım esasında yukarıdan aşağıya ve dıştan içe doğru bir yöntemle, insan bedeninin önce bölümlere, sonra en derin kısımlarına kadar incelendiği görülmektedir. İnsanlar da gerek kendi vücudunu gerekse diğer insanları çıplak gözle önce bir bütün olarak algılamaktadır. Özellikle yukarıdan aşağıya baş bölgesinden ayaklara kadar dikkat edildiğinde vücut bölümleri yine önden arkaya doğru bir sırayla görülebilmektedir. Vücudun iç organlarının varlığı ise bilgi olarak edinilir.

Bütün bu bilgilere dayanarak bu konuda yapılacak dil bilgisi ve dil bilimi çalışmaları, insanın bedeni algılamasına uygun düşen bir yöntem olarak topografik (bölgesel) anatomiye göre insan bedeninin önce bölgelere ayrılıp, sonra yukarıdan aşağıya ve dıştan içe doğru incelenmesi doğru olacaktır.

Sobotta İnsan Anatomisi Atlası'na ve *Topografik Anatomi* yöntemine göre insan vücudu, baş, boyun, gövde ve üst-alt ekstermite bölgelerine göre incelenmektedir. Bu çalışmada da bu bölgesel sınıflandırma esas alınarak, Garibnâme'den tespit edilen insan vücudu ile ilgili adlar öncelikle bu bölgelere ayrılarak sınıflandırılmıştır. Organ adı olmayanlar doku ve salgı adları ile insan vücuduyla ilgili diğer sözcükler başlıkları altında incelenmiştir.

Garibnâme'de İnsan Vücutuyla İlgili Adların Topografik (Bölgesel) Anatomiye Göre Sınıflandırılması

Bu sınıflandırmada *baş* (çaput) *bölgesi*; kafa, yüz ve boyun bölgesi olarak üçe ayrılmıştır. Garibnâme'den tespit ettiğimiz sözcüklerden kafa, baş ve beyin sözcükleri *kafa bölgesinde* gösterilmiştir. *Yüz bölgesinde*, yüz, surat, beñiz, rûy; alın, kaş, göz, burun, kulak, yanak, ağız, dudak, diş, dil sözcükleri gösterilirken, *boyun bölgesinde* boyun, boğaz, süksin (boyun kökü-ense) gösterilmiştir.

Gövde (corpus) *bölgesi*; göğüs bölgesi, karın bölgesi ve leğen bölgesi olmak üzere üçe ayrılmıştır. Garibnâme'de insan vücuduyla ilgili tespit ettiğimiz sözcüklerden göğüs, koyun, sine, böğür, bağır, kalp-yürek, ciğer, öyken (akciğer), bel, sulb (bel kemiği, omurga kemiği), yağrın (sırt), püşt (arka, sırt), eğin (sırt) sözcükleri *göğüs bölgesinde*; karın, mide, ma'de (mide), hazime (sindirici, mide), kursak (karın), şikem (karın, mide) sözcükleri *karın bölgesinde*; rahim sözcüğü ise *leğen bölgesinde* gösterilmiştir.

Uzuvlar (akstermiteler) üst ve alt ekstremiteler olarak ikiye ayrılmıştır. *Üst ekstermite bölgesinde* kol, el, dest, avuç, parmak, bazu, yumruk, perr ü bal sözcükleri; *alt ekstremiteler bölgesinde* ise baldır, uyluk, diz, incik, ayak, parmak sözcükleri gösterilmiştir.

Fizyoloji biliminden yola çıkarak Garibnâme'de organ adlarının dışında kalan insan vücuduyla ilgili adlardan deri, kemik (sünük), sinir, damar, kan ve et sözcükleri *dokular* başlığı altında gösterilirken; ilik ise kemiğin iç salgısı olarak sınıflandırılmıştır. *Salgılar* başlığı altında, *gözyaşı*, *gözyaşı bezinin salgısı*; ter, *derinin salgısı*; nutfe ise *erkek üreme organı salgısı* olarak gösterilirken; *derinin türevleri (eklentileri)* bölümünde ise, kıl, saç, sakal ve bıyık incelenmiştir. Garibnâme'de kirpik sözcüğüne rastlanmazken kaş sözcüğü de *gözün yardımcı organı* kabul edilerek farklı bir bölüm açılmadan yüz bölgesinde gösterilmiştir.

Vücut, beden, ten, cisim, suret, boy, endam sözcükleri *insan vücudu ve görüntüsü ile ilgili sözcükler*; a'za, uzuv sözcükleri ise *insan vücudunun parçaları ile ilgili sözcükler* olarak ayrı birer başlık altında sıralanmıştır.

Sözcüklerin anlam alanları incelenirken yer yer sistematik anatomi bilgisine de başvurulmuştur. Vücutta aynı amaç için bulunan ve çalışan organlar topluluğuna

“sistem” denir. Sinir sistemi, iç salgı sistemi, hareket sistemi, dolaşım sistemi, solunum sistemi, sindirim sistemi, boşaltım sistemi, üreme sistemi, duyu organları olarak adlandırılırlar (Özden 2005: 51-53).

Garibnâme’de tespit edilen insan vücuduyla ilgili adlardan doku, salgı ve derinin eklentileri hakkında tıp kaynaklarında şu bilgiler verilmektedir:

Dokular

Deri, Damar, Kemik, İlik, Sinir, Kan, Et

Benzer yapı ve işlevi olan bir grup hücreye *doku* denir. İnsan vücudunda dört farklı doku tipi vardır. Dokulara ve yapılara bir örtü sağlayan hücreler epitel dokusu olarak adlandırılırken, yapılara destek sağlayan hücreler bağ dokusu olarak adlandırılır. Gövde hareketini yöneten hücreler kas dokusudur. Homeostazis¹ kontrolüne yardım eden hücreler sinir dokusudur. Vücut organlarının büyük bölümü dört doku tipinin tümünü içerir (Peker, Erbaş 2014: 104).

Deri, epitel dokusu esas olarak, vücudun bir alanını örten hücreler tabakasıdır. Epitel dokusu, vücut yüzeylerini örter ya da döşer. (Peker, Erbaş 2014: 104). *Damar* epitel doku içerisinde tek katlı epitel olarak incelenmektedir (Özden 2005: 33). *Kemik*, hareket sistemi üst başlığında ve iskelet sistemi alt başlığında incelenen Osteologia (Kemik Bilimi) bölümünde kemik, bir doku olarak ele alınmakta ve meydana gelişi ile sınıflandırılması hakkında bilgi verilmektedir (Çakır 2013: 48-56; Özden 2005: 90). Uzun ya da yassı kemiklerin iç yüzünde sıkı ya da sünger tabakanın çevrelediği bir boşluk içinde *kemik iliği*, *sarı kemik iliği* (*medulla ossium- medulla ossium flava*) olarak adlandırılan yağdan zengin bir bağ dokusu bulunur (Yıldırım 2015: 13-19; Özden 2005: 40, 93). Hücreler arası matriksi sıvı olan bağ dokusu *kan* ve lenfi içerir. *Kan* ve *lifatipik bağ dokusu* olarak adlandırılır (Peker, Erbaş 2014: 115). *Et*, kas dokudur. *Kas doku* kasılma ve gevşeme özelliği gösteren özelleşmiş hücreler tarafından yapılmış olan bir dokudur. (Peker, Erbaş 2014: 118; Yıldırım 2015: 42-53; Özden 2005: 45, 127). *Sinir dokusu* sinir sistemi içinde bulunur. *Sinir dokusunda* iki tip hücre vardır: Nöronlar ve nöroglia (Peker, Erbaş 2014: 118; Özden 2005: 48).

Deri türevleri (derinin yardımcı oluşumları, aksesuar deri yapıları)

Kıl, Saç, Sakal, Bıyık

Deri eklentileri ya da aksesuar yapılar şeklinde de adlandırılırlar. Bu yapılar ikincil organlar olarak da bilinirler. İnsanda deri türevleri denilince bazı kaynaklarda *deri bezleri*, *tırnak ve kıllar*; bazı kaynaklarda ise *kıllar*, *tırnaklar*, *ter bezleri*, *yağ bezleri* ve *meme* anlaşılır. Diğer omurgalı canlılarda görülen *boynuzlar*, *gaga*, *tırnaklar*, *pullar*, *tüyler* v.s. oluşumlar da deri türevleri içinde yer alır. *Kıllar* buldukları yere göre özel isim alırlar. *Saç* (*capilli*), *sakal* (*barba*), *bıyık* (*mystax=barba labii superioris*), *kırpık* (*cilia*), *kaş* (*supercilium*), bunlardan bazılarıdır (Çakır 2013:248).

1 Homeostazis: (Tıp) Organizmada normal şartların devamlılığı. Denge.

*Gözün yardımcı organları (organa oculi accessoria)**Kaş*

Kaşlar, göz kapakları, kirpikler, konjunktiva,² gözyaşı aparatı ile orbita³ içindeki ekstraokuler⁴ göz kasları gözün yardımcı organları olarak adlandırılır. *Kaş* (*supercilium*), frontal kemikteki her bir arcus superciliarisin üzerindeki deride yer alan kısa, yatık seyirli kıllara topluca *superilium* (*kaş*) denir. *Kaş*, gözü yoğun güneş ışınlarından, alın tarafından gelen ter salgısı ve yabancı maddelerden korur (Yıldırım 2015: 163; Özden 2005: 261-263). Bu çalışmada *saç*, *sakal*, *bıyık* ve *kıl* derinin eklentileri olarak incelenmiştir. Garibnâme’de *kirpik* sözcüğüne rastlanmazken *kaş* sözcüğü de gözün yardımcı organı kabul edilerek farklı bir bölüm açılmadan yüz bölgesinde gösterilmiştir.

*Salgular:**Ter (sudor)*

Deri, dış yüzünde uzun veya kısa kıllar, içinde ise ter bezleri (gll. Sudoriferae) ve yağ bezlerini (gll. Sebaceae) kapsar. Ter bezlerinin salgısı olan *ter* (*sudor*), vücut sıcaklığının azalmasını, yağ bezlerinin salgısı olan yağ (*sebum*) ise kılların ve derinin yumuşak olmasını sağlar (Çakır 2013: 246-247; Peker, Erbaş 2014: 140-141).

Gözyaşı (lacrima)

Gözyaşı sistemi içerisinde (apparatus lacrimalis) yer alan gözyaşı bezi (gl. lacrimalis)’nin salgısına *gözyaşı* (*Lat. Lacrima, Gr. Dacryos*) denir. (Çakır 2013: 238; Yıldırım 2015:164; Özden 2005: 262).

Nutfe

Erkek üreme organı salgısı olan *nutfe*, Organa Genitalia Masculina Externa (Erkek Dış Genital Organları)nın eklenik salgı bezleri ile spermatozoaların karışımlarından oluşmuş sıvı, tıp dilinde semen-meni demektir (Çakır 2013: 208).

Canlılar hücre adı verilen gözle görülemeyecek kadar küçük en küçük yapısal birimlerin, çok karmaşık fonksiyonları yerine getirebilecek şekilde bir araya gelmesiyle oluşmuşlardır. Aynı görevdeki hücrelerin kümelenmesi ile dokular; belirli bir işlevi görmek üzere farklı dokuların birleşmesiyle de organlar oluşmaktadır. Organların bir araya gelmesi sonucunda da belirli bir işlevsel bütünlük gösteren sistemler şekillenmektedir (Çakır 2013: 12). Bu çalışmada yapılan sınıflandırma öncelikle organ, doku ve salgı terimlerini açıklamak suretiyle insan vücutuyla ilgili adların adlandırma sorunu çözülmeye çalışılmıştır. Bunların dışında kalanlar ise genel olarak değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.

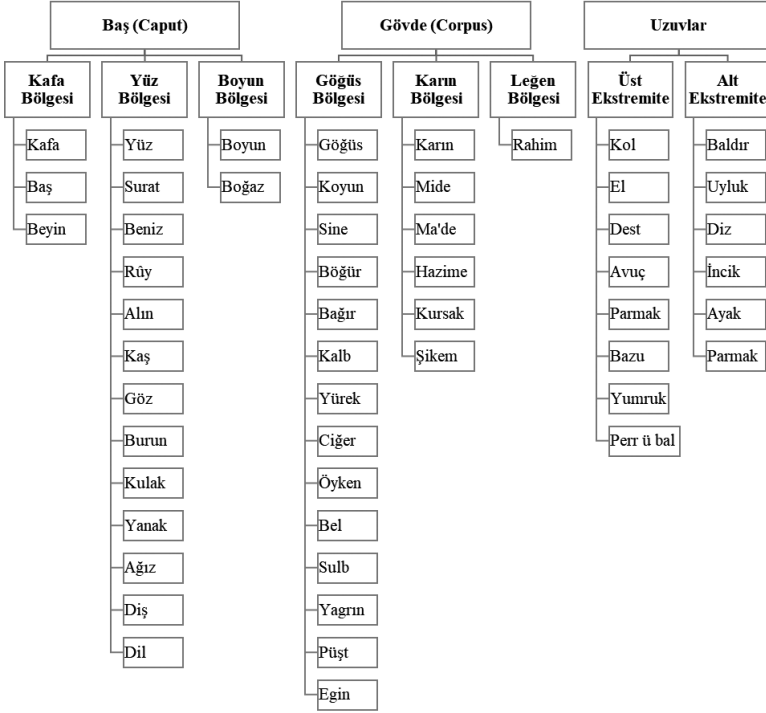
2 Konjunktiva: Göz kapaklarının iç kısmını ve gözlerin beyaz kısmını (sklera) kaplayan, ince ve şeffaf zar.

3 Orbita: Göz çukuru.

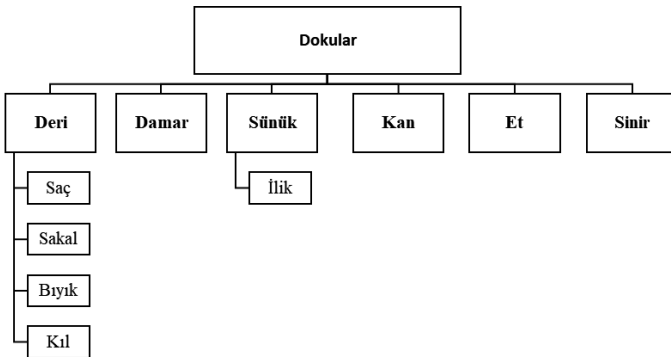
4 Gözün dışında bulunan.

Garibnâme’de insan vücudu ile ilgili adların baş, gövde ve uzuvlarla ilgili olanları Şekil 1’de; doku adları Şekil 2’de; salgı adları Şekil 3’te; insan vücuduyla ilgili diğer sözcükler Şekil 4’te verilmiştir.

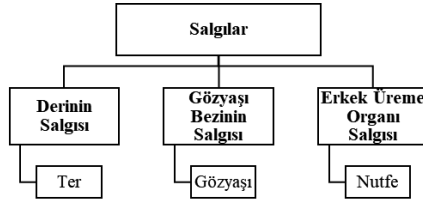

Şekil 1. Garibname’de baş, gövde ve uzuvlar ile ilgili adlar

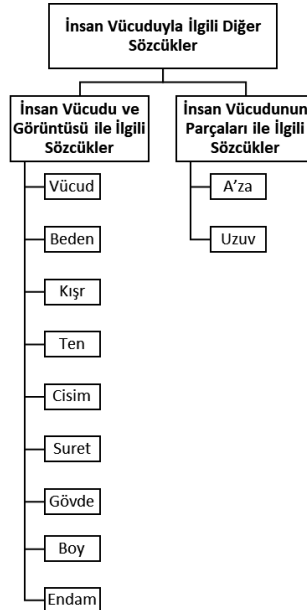

Şekil 2. Garibnâme’de dokular ile ilgili adlar

Şekil 3. Garibnâme'de salgular ile ilgili adlar

Şekil 4. Garibnâme'de insan vücutuyla ilgili diğer sözcükler

Sonuç

İnsan vücutuyla ilgili adlar genel olarak organ adı altında incelenmektedir. Eski dönemlerde organlar için yapılan adlandırma ve tanımlamaların yetersiz kaldığı ve bu adlarda sınıflandırma sorunu olduğu görülmektedir. İnsan vücutuyla ilgili adları tanımlama ve adlandırmalardaki belirsizlik, karışıklık veya yanlışlıkların giderilmesi ihtiyacı Türkçe organ terminolojisi konusunda yeni çalışmaları zorunlu kılmıştır.

Bu çalışmada Âşık Paşa'nın Garibnâme adlı eserinden tespit edilen insan vücutuyla ilgili adlar üzerine bir sınıflandırma denemesi yapılmıştır. Öncelikle alandaki sorunlara değinildikten sonra biyoloji, morfoloji ve fizyoloji hakkında genel bilgiler verilerek bir anatomi çeşidi olan *Topografik (Bölgesel) anatomi* açıklanmıştır. Daha sonra Garibnâme'den tespit edilen organ adları Topografik (Bölgesel) anatomiye göre sınıflandırılmıştır. Organ adı olmayan sözcükler fizyoloji biliminden yola

çıkılarak doku ve salgı adları başlıklarında sınıflandırılmış, organ, doku ya da salgı adı olmayanlar ise insan vücuduyla ilgili diğer sözcükler başlığı altında, insan vücudu ve görüntüsü ile ilgili sözcükler ve insan vücudunun parçaları ile ilgili sözcükler olmak üzere ikiye ayrılarak incelenmiştir.

Topografik anatomiye göre sınıflandırılan sözcüklerin Garibnâme’de Türkçe, Arapça ve Farsça karşılıklarının bir arada kullanıldığı görülmektedir. Garibnâme, Batı Türkçesinin kuruluş döneminde yazıldığı için bu çok şekilli kullanımların görülmesi olağandır. Söz gelimi el/dest, yüz/beñiz/rûy gibi. Yapılan sınıflandırma ve değerlendirmelerin Türk Dili alanında bu konuyla ilgili yapılan çalışmalara bir örnek teşkil etmesi hedeflenmiştir.

Kaynakça

- ÇAKIR, Mehmet (2013). *Human Anatomi*. Ankara: Göktuğ Yayınları.
- ÇAKMAK, Cihan (2015). “Divânu Lugâti’t- Türk’te Vücut ve Organ Adları”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(41), 135-143.
- DOĞAN, Levent (2005). “Türk Dilinde Organ Adları Üzerine Bir İnceleme-Ana ve Temel Kavramlar”. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 141-163.
- DÖKMECİ, İsmet (2006). *Tıp Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Medikal Yayıncılık.
- ERGENE, Oğuz (Spring, 2014). “Türkiye Türkçesinin Söz Varlığında Hayvan Adlarının Organ Adlarıyla ya da Vücut Bölümlerine İlişkin Adlarla Oluşturduğu Deyim Aktarması Örnekleri”. *Turkish Studies*, 9/6, 319-365.
- ERTUĞRUL, Levent (2013). *Akademi Tıp Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Akademi Basın ve Yayıncılık.
- GÜVEN, Meriç (2008). “Kitâbu’l Müntahab Fi’t-Tıbb’daki Türkçe Organ Adları”. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 23, 111-135.
- İLHAN, S. Erkal vd. (2013). *Alter Sağlık Bilimleri Sözlüğü*. Ankara: Ayrıntı Basımevi.
- NEWMAN, Daniel (2007). *Arabic-English Thematic Lexicon*. Routledge.
- ÖZDEN, Mehmet (2005). *Sağlık İnsangücü Eğitimi İçin Anatomi Ders Kitabı*. Ankara: Prestij Matbaası.
- PEATE, Ian, NAIR, Muraliharan (2014). *Hemşirelik Öğrencileri İçin Anatomi ve Fizyolojinin Temelleri*, (Çeviri Editörleri: T. Peker ve D. Erbaş). Ankara: Palme Yayıncılık.
- RAGONCSA, László (2011). *English-Hungarian Thematic Dictionary*. <https://hunlang.files.wordpress.com/2011/12/english-hungarian-thematic-dictionary.pdf> (13.08.2018)
- SOBOTTO, Johannes (1985). *Sobotta İnsan Anatomisi Atlası*. II Cilt. Ferner, H. ve Staubesand, J. (Hazırlayanlar). (Türkçesini Hazırlayan K. Arıncı). İstanbul: Atlas Tıp Kitapçılık.
- SÜZEN, L. Bikem (2008). *Sağlık Dili*. İstanbul: Bedray Basın Yayıncılık.
- TÜRKMEN, Seyfullah (2006). *Eski Anadolu Türkçesinde Tıp Terimleri (Tarama-İnceleme-Etimoloji)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- USER, H. Şirin (2009). *Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*. Konya: Kömen Yayınları.
- YAVUZ, Kemal (2000). *Garibnâme Metin, Günümüz Türkçesine Aktarımı ve Tıpkıbasım*. 4. Cilt, İstanbul: TDK Yayınları.
- YILDIRIM, Mehmet (2015). *Sağlık Yüksek Okulları İçin Resimli İnsan Anatomisi*, Ankara: Nobel Tıp Kitabevleri Yayınları.